

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ Ή ΕΞΩΠΟΙΝΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ

Καλλιόπη Δ. Σπινέλλη

*Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Αθένas*

Το κείμενο αυτό αποτελεί διασκευή του Δευτέρου Κεφαλαίου του βιβλίου της συγγραφέως: *Η Γενική Πρόληψη των Εγκλημάτων. Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου*. Έκδοση Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1982. Στη δημοσίευση αυτή έχουν παραληφθεί οι υποσημειώσεις και η πλούσια σχετική βιβλιογραφία.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ο όρος πρόληψη των εγκλημάτων είναι ένας περιεκτικός όρος. Σ' αυτόν περικλείεται ένα ευρύτατο φάσμα παρεμβατικών, αμυντικών και τιμωρητικών μηχανισμών που αποβλέπουν στην αποτροπή από το έγκλημα κα γενικά στον περιορισμό της εγκληματικότητας.

Οι σύγχρονοι εγκληματολόγοι συνδέουν συχνά την πρόληψη των εγκλημάτων με τον κοινωνικό έλεγχο. Το δίκαιο και το ποινικό δίκαιο ειδικότερα, η ηθική, η θρησκεία, η εκπαίδευση, και η αγωγή αποτελούν διάφορους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου. Το σύστημα της δικαιοσύνης (από την αστυνομία ως την εκτέλεση των ποινών) μαζί με την οικονομία, την κοινότητα, το κοινό την εκκλησία, το σχολείο και την οικογένεια συνιστούν τους φορείς του κοινωνικού ελέγχου. Έτσι, είναι δυνατόν να διακριθεί ο κοινωνικός έλεγχος και η πρόληψη συνακόλουθα, σε **ποινική** ή νομική ή «επίσημη», στο βαθμό που επιδιώκεται με τον κατάλληλο χειρισμό των ποινικών κυρώσεων και του όλου συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης, και σε **κοινωνική** ή εξωποινική. Σε αυτήν την τελευταία μορφή πρόληψης και κυρίως στην **κοινωνικο-ψυχολογική πρόληψη** που λαμβάνει την εσωτερικευση κανόνων, προτύπων συμπεριφοράς, συνηθειών κ.λπ., και στην **περιβαλλοντική πρόληψη** αναφέρονται οι σελίδες που ακολουθούν.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Έχει τονιστεί ότι σε οποιοδήποτε επίπεδο της εγκληματικότητας και αν κινηθούμε, το κεντρικό πρακτικό πρόβλημα είναι η επίτευξη ενεργού ανάμειξης σ' αυτή, όχι μόνο εκείνων των ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο, αλλά ολόκληρης της κοινότητας με την ευρύτερη δυνατή έννοια. Η κοινωνικο-ψυχολογική πρόληψη και ιδιαίτερα μια μορφή της, η κοινωνικοποίηση, είναι η μόνη εξωποινική πρόληψη.

Η κοινωνικοποίηση είναι η διαδικασία που συγκρατεί τους περισσότερους ανθρώπους από το έγκλημα. Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της κοινωνικής ψυχολογίας, όλα τα νήπια, των οποίων οι νοητικές ή και ψυχικές λειτουργίες δεν είναι σοβαρά μειωμένες, συμμετέ-

χουν στην κοινωνική αλληλενέργεια και έτσι αποκτούν βαθμιαία κοινωνική συμπεριφορά την οποία αποδέχεται η ομάδα στην οποία ανήκουν. Η συνεχής, επιτυχής κοινωνικοποίηση δημιουργεί αναστολές ή και κατά τον Olsen «εσωτερικό κοινωνικό έλεγχο». Έτσι, το κοινωνικοποιημένο άτομο συμμορφώνεται προς τα κοινωνικά επιθυμητά πρότυπα συμπεριφοράς και κατά συνέπεια αποφεύγει και την εγκληματική συμπεριφορά.

Αυτή η εικόνα της κοινωνικοποίησης σκιαγραφεί την ιδεατή πορεία του κοινωνικά προσαρμοσμένου ατόμου το οποίο ακολουθεί όλες τις επιθυμητές κοινωνικές συμπεριφορές: από το «απαγορεύεται το κάπνισμα», ως το «ου κλέβεις» κ.ά. Τα ερωτήματα που πηγάζουν από αυτή την έννοια της κοινωνικοποίησης είναι πολλά και αναφέρονται σε τρία τουλάχιστον επίπεδα. Στο *κοινωνικό* επίπεδο ερωτάται: Ποιός καθορίζει, ποιές μορφές συμπεριφοράς είναι κοινωνικά επιθυμητές, ποιο άτομο είναι προσαρμοσμένο και σε ποιούς κανόνες; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο παραπάνω καθορισμός συντελείται από τα έθιμα και τις συνήθειες, από τις ηθικοκοινωνικές αντιλήψεις και αξίες, από το δίκαιο και από την κυρίαρχη τάξη, η οποία, ως ομάδα συμφερόντων, νομοθετεί και κανόνες δικαίου που την ευνοούν.

Στο δεύτερο επίπεδο -το *νομικό*- ερωτάται: Μήπως η κοινωνικοποίηση συμπίπτει με την ηθικοκοινωνική και παιδαγωγική λειτουργία της ποινής; Η απάντηση είναι ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια έννοια πλατιά.

Περικλείει την εκμάθηση τόσο των καθημερινών λειτουργικών συνηθειών όσο και των επιταγών του δικαίου γενικά και του ποινικού δικαίου ειδικότερα. Επιπρόσδετα, είναι έννοια σε μεγάλο βαθμό δετική, γιατί καθορίζει το τί πρέπει να πράττει ένα άτομο και όχι μόνο το τί απαγορεύεται να πράττει ή να παραλείπει, όπως ορίζουν στο μεγαλύτερο μέρος τους οι ποινικές διατάξεις. Ακόμα, είναι δυνατό να περιλαμβάνει την εκμάθηση όχι μόνο κοινωνικών αλλά και αντικοινωνικών σχημάτων. Επομένως, η πρόληψη μέσω της κοινωνικοποίησης θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι μόνο εν μέρει συμπίπτει με τη γενική πρόληψη μέσω της ηθικής διαπαιδαγώγησης της ποινής και γι' αυτό και αναφέρεται ως εξωποινική μορφή πρόληψης. Παράλληλα, όμως, η συσχέτιση αυτή δημιουργεί δυνατότητες κατανόησης της παιδευτικής λειτουργίας της ποινής και της πρόληψης γενικά μέσω των ερευνητικών και θεωρητικών δεδομένων από την περιοχή της κοινωνικοποίησης.

Αυτό είναι που μας οδηγεί στο τρίτο ερώτημα το οποίο αναφέρεται στο *κοινωνικό-ψυχολογικό* επίπεδο: Οι βασικοί κανόνες που διέπουν τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης μπορεί να θεωρηθούν ότι έχουν ελεγχθεί εμπειρικά και ότι έχουν διατυπωθεί τελειωτικά και με σαφήνεια;

Η αλήθεια είναι πως το θέμα αυτό δεν έχει επαρκώς διαλευκανθεί. Θα πρέπει πάντως να τονιστεί ότι η κοινωνικοποίηση δεν φαίνεται να αποτελεί μια απλή κοινωνική εκμάθηση. Είναι μάλλον η εκμάθηση εκείνη την οποία εγκρίνει η συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα. Κι αυτή η ομάδα μπορεί να είναι τόσο η νομοταγής οικογένεια, όσο και η εγκληματική, τόσο η υποπολιτισμική ομάδα νέων που κάνουν χρήση τοξικών ουσιών, όσο και αυτή που δεν κάνει. Εδώ δημιουργείται θέμα αξιών. Το είδος τους, όμως, δεν είναι το μόνο καθοριστικό στοιχείο της κοινωνικοποίησης. Οι ερευνητές έχουν απομονώσει κι άλλες μεταβλητές, όπως είναι οι τεχνικές που χρησιμοποιεί ο φορέας (σωματική τιμωρία, αυταρχικός έλεγχος) και η γενικότερη στάση του απέναντι στο παιδί (π.χ. δαλπωρή και φροντίδα ή επιθετικότητα και απόρριψη). Όλοι οι παραπάνω παράγοντες επενεργούν στο τελικό αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης.

Σχετικά με το θέμα αυτό αναφέρονται διάφορες και διιστάμενες γνώμες καθώς και επιφυλάξεις. Παρόλ αυτά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η αποδοτικότερη πρόληψη, και αντίστοιχα ο αποδοτικότερος έλεγχος, είναι αυτός που καθιστά περιττή κάθε άλλη μορφή πρόληψης, δηλαδή ο «εσωτερικός έλεγχος».

Τη διαδικασία του εσωτερικού ελέγχου και της κοινωνικοποίησης κάνει πιο κατανοητή ο μηχανισμός της εσωτερίκευσης. Τα αναπτυσσόμενα άτομα μέσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες σταδιακά μαθαίνουν και ενστερνίζονται τους κοινωνικο-πολιτισμικούς κανόνες και τους προσδοκώμενους ρόλους.

Έτσι, ακολουθούν τους κανόνες, όχι επειδή το επιβάλλουν εξωτερικές δυνάμεις, αλλά επειδή με μια ασυνείδητη διεργασία έχουν εσωτερικεύσει απαγορεύσεις, προσταγές, αντιλήψεις κ.ο.κ. Είναι ευνόητο ότι η παράβαση ενός εσωτερικευμένου κανόνα, λ.χ. ενός κανόνα υγιεινής, είναι σχεδόν αδύνατη. Ο κανόνας τηρείται ακόμα και όταν τρίτοι (ελέγχοντες) δεν είναι παρόντες, ακόμα και όταν δεν υπάρχει μεγάλη πιθανότητα αυστηρής τιμωρίας.

Είναι φανερό όμως πώς ούτε όλοι οι κανόνες εσωτερικεύονται, ούτε όλα τα άτομα κοινωνικοποιούνται στον ίδιο βαθμό. Αυτό οφείλεται κυρίως στην έλλειψη δετικής παρουσίας γονεϊκών προτύπων και δετικών κοινωνικο-οικονομικών και πολιτισμικών συνθηκών.

Το ερώτημα που γεννιέται μετά από τα παραπάνω είναι: Δεν θα ήταν δυνατό να στραφεί και προς την κατεύθυνση της κοινωνικοποίησης η εγκληματοπροληπτική πολιτική; Η απάντηση δεν είναι εύκολη. Φαίνεται όμως ότι οι σύγχρονες έρευνες σ' αυτόν τον τομέα δίνουν δυνατότητες αξιοποίησης της διαδικασίας αυτής που, έτσι κι αλλιώς εφαρμόζεται καθολικά στα παιδιά. Ας δούμε μερικές απ' αυτές τις δυνατότητες.

Πρόγνωση και συμβουλευτική

Η πρόγνωση με τη μορφή της εντόπισης των χαρακτηριστικών π.χ. μιας υποπολιτισμικής ομάδας, που έχει περισσότερες πιθανότητες από άλλες ομάδες να απασχολήσει το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης, είναι ιδιαίτερα χρήσιμη. Θεωρείται, επίσης, απαραίτητη για ένα είδος κοινωνικο-ψυχολογικής πρόληψης που επιδιώκεται μέσω της συμβουλευτικής.

Η συμβουλευτική συνίσταται στην παροχή σε άτομα με διαταραχές παροδικές, περιστασιακές ή με διαταραχές της προσωπικότητας συμβουλών που αποσκοπούν στην κατανόηση των προβλημάτων τους και στη λήψη σχετικών αποφάσεων. Αυτές παρέχονται για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα από πρόσωπα ειδικά εκπαιδευμένα.

Η εφαρμογή αυτού του είδους της πρόληψης, που πραγματοποιήθηκε ιδιαίτερα στις ΗΠΑ, δεν καρποφόρησε. Κι' αυτό για τρεις κύριους λόγους: Πρώτο, γιατί η πρόγνωση του εγκλήματος δεν απέδωσε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Δεύτερο, γιατί η συμβουλευτική θεραπεία σε προεγκληματικά άτομα δεν μείωσε σημαντικά τις πιθανότητες μελλοντικής εγκληματικής συμπεριφοράς. Τρίτο, γιατί η ανίχνευση και η απομόνωση των προεγκληματικών ατόμων είναι δυνατό να στιγματίσει τα άτομα αυτά στους τρίτους αλλά και στους εαυτούς τους. Έτσι, τελικά η συμβουλευτική, αντί να προλάβει το έγκλημα, μπορεί να δημιουργήσει μεγαλύτερες πιθανότητες για εγκληματική συμπεριφορά μέσω της λεγόμενης «αυτοεκπληρούμενης προφητείας».

Πάντως, πρέπει να επισημανθεί ότι η μέθοδος αυτή -όπως και η ψυχοθεραπεία- για να εφαρμοστεί με επιτυχία δεν απαιτεί καταναγκασμό. Αντίθετα, η συμβουλευτική προϋποθέτει την ελεύθερη αποδοχή της από το άτομο που θα επιλέξει να ακολουθήσει την ιδιάζουσα αυτή διαπροσωπική θεραπευτική σχέση. Και η προϋπόθεση αυτή μειώνει, φυσικά, την εφαρμογή της· όχι όμως και την επιτυχία της στις περιπτώσεις που η προϋπόθεση αυτή συντρέχει.

Κατά περίπτωση εργασία και εργασία με ομάδες

Εκτός από τη συμβουλευτική ως μέθοδο πρόληψης η οποία δεν τελεσφόρησε, χρησιμοποιήθηκαν και άλλες παραπλήσιες μέθοδοι που όμως δεν απέδωσαν καλύτερα αποτελέσματα, αν και εφαρμόστηκαν κυρίως στους ανήλικους, άτομα με ευοίωνες προοπτικές, αφού η προσωπικότητά τους βρίσκεται σε εξέλιξη. Έτσι, σε πολλές υπηρεσίες χρησιμοποιήθηκε είτε η «ατομική κατά περίπτωση εργασία», είτε η «εργασία με ομάδες». Η «κατά περίπτωση εργασία» εφαρμόστηκε κατά κανόνα σε ανήλικους που παρουσιάζουν προβλήματα συγκινησιακά ή προβλήματα συμπεριφοράς. Μια ομάδα, που αποτελείται από ψυχίατρο, ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό, αναλαμβάνει τη διάγνωση του προβλήματος και τελικά ένας κοινωνικός λειτουργός ή ψυχολόγος χειρίζεται την κάθε περίπτωση, συνήθως μέσα στα πλαίσια ενός ιατροπαιδαγωγικού σταθμού. Οι αξιολογήσεις που έγιναν, έδειξαν πολύ μικρή βελτίωση.

Κάπως αποδοτικότερη παρουσιάζεται η «εργασία με ομάδες». Ο χειρισμός παραβατικών ή προ-παραβατικών ανηλίκων παίρνει στην πράξη διάφορες μορφές. Στη μία μορφή η πρόληψη επιχειρείται με την προσπάθεια να ενταχθεί το προ-παραβατικό άτομο σε μια ομάδα (δημιουργικής απασχόλησης) η οποία θα του εκπληρώσει ορισμένες κοινωνικο-ψυχολογικές ανάγκες (για ασφάλεια, για αναγνώριση). Οι κοινωνικές οργανώσεις που χρησιμοποιούν αυτή τη μέθοδο, επεκτείνουν την δραστηριότητά τους σε άτομα απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις και απ' όλες τις ηλικίες.

Περιβαλλοντική πρόληψη

Κάθε προσπάθεια πρόληψης των εγκλημάτων συνδέεται άμεσα ή έμμεσα και με μια ή περισσότερες θεωρητικές προσεγγίσεις αιτιολόγησης των εγκλημάτων. Υπάρχουν κύρια τρεις προσεγγίσεις: η πρώτη θεωρεί υπεύθυνες για την εγκληματική συμπεριφορά τις συγκινησιακές διαταραχές και προτείνει την ψυχοθεραπεία αυτών των ατόμων. Κατά τη δεύτερη το έγκλημα οφείλεται σε οικονομικούς παράγοντες και προτείνονται μεταβολές ηπιότερες ή ριζικότερες σ' αυτούς ή στο πολιτικο-οικονομικό σύστημα. Τέλος, η κοινωνιολογική κατεύθυνση, στη στενή της έννοια, διερευνά τις δυνατότητες περιβαλλοντικής πρόληψης και επιδιώκει την αξιοποίησή τους.

Παρακάτω αναφέρονται ορισμένες αντιπροσωπευτικές προσπάθειες και προγράμματα που αποσκοπούν αφενός στην ενίσχυση των ευκαιριών για κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά και αφετέρου στον περιορισμό των ευκαιριών για εγκληματική δράση.

Ενίσχυση του δετικού και οργανωμένου περιβάλλοντος

Από τη σκοπιά της περιβαλλοντικής πρόληψης, περιβάλλον είναι ο περίγυρος που τον συνδέουν οι πρωτογενείς ομάδες, δηλαδή η οικογένεια και το έμφυλο και άφυλο

υλικό της περιοχής της κατοικίας, της εργασίας και της εκπαίδευσης. Στην αρχή η πρόληψη αυτή πήρε τη μορφή της κοινωνικής ασφάλισης, της προληπτικής ιατρικής και της κοινωνικής πρόνοιας. Στην πορεία, όμως, επειδή τέθηκε σε αμφισβήτηση αυτό το είδος της πρόληψης, προτάθηκαν νέες επιλογές, δηλαδή άλλες μορφές εξωποινικής ή κοινωνικής πρόληψης και συγκεκριμένα: α) η έμφαση στα δετικά πρότυπα συμπεριφοράς, β) η οργάνωση ελεύθερου χρόνου, γ) οι μεταβολές στις κοινωνικές δομές και δ) η δεσμική αναδιοργάνωση. Όλες αυτές οι μορφές αποτελούν εκφάνσεις της περιβαλλοντικής πρόληψης.

Σ' αυτές θα θέλαμε να προσθέσουμε και μια πέμπτη, την οποία θα ονομάσουμε εξειδικευμένη πρόληψη. Αυτό το είδος πρόληψης συσχετίζεται με μια συγκεκριμένη κατηγορία ή είδος εγκλήματος. Ο συσχετισμός αυτός επιβάλλεται πιά από τα κοινωνικά και εγκληματολογικά δεδομένα. Εμπειρικά ευρήματα υποδηλώνουν ότι η εξειδικευμένη (π.χ. η πρόληψη ειδικά των βιασμών, η πρόληψη των οδικών ατυχημάτων από μέθη, η πρόληψη του εμπορίου ναρκωτικών κ.λπ.), στο βαθμό που δεν περιορίζεται μόνο στην αυστηροποίηση των ποινών, αλλά περιλαμβάνει και άλλα πρακτικά μέτρα, μπορεί να είναι αποδοτική.

Έμφαση και ενίσχυση των δετικών πρότυπων συμπεριφοράς

Μια συνεπής εφαρμογή της θεωρίας της «διαφορικής συναναστροφής» στην πρόληψη θα επέβαλλε αύξηση της επικοινωνίας με άτομα που σέβονται τους νόμους και ακολουθούν δετικά πρότυπα συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα να ενισχυθεί η μάθηση της δετικής, μη εγκληματικής, αντί της αρνητικής, εγκληματικής συμπεριφοράς. Αυτή τη θεωρία διατύπωσε ο Αμερικανός εγκληματολόγος Sutherland. Βασικό της σημείο είναι ότι η εγκληματική συμπεριφορά, όπως και κάθε άλλη, μαθαίνεται, με προσωπική, συχνή, εντατική και διαρκή συναναστροφή περισσότερο με άτομα που δεν σέβονται τον ποινικό νόμο απ' ό,τι με άτομα που τον σέβονται και ακολουθούν μια σύννομη στάση.

Δεν ήταν όμως δικές του οι απόψεις, αλλά της οικολογικής σχολής που δημιούργησε γύρω στα 1930 το κλασικό Σχέδιο της Περιοχής του Σικάγου, που αποτέλεσε πρότυπο για άλλα κοινοτικά εγκληματο-προληπτικά προγράμματα.

Σύμφωνα με τη βασική γραμμή των προγραμμάτων αυτών, η πρόληψη, μέσα στις αποδιοργανωμένες και με υψηλό δείκτη εγκληματικότητας ζώνες, μπορεί να επιδιωχθεί με την αυτενέργεια των κατοίκων της περιοχής και με την αξιοποίηση των σύννομων «φυσικών ηγετών» της.

Αν και η εγκληματικότητα παρουσίασε μείωση σε περιοχές όπου είχαν οργανωθεί παρόμοια προγράμματα, έχει αμφισβητηθεί η αντικειμενικότητα των σχετικών ερευνών και συνεπώς η αποδοτικότητά τους.

Πάντως η κεντρική ιδέα, της ανάληψης του έργου της πρόληψης από μέλη της κοινότητας και της ενίσχυσης της σύννομης κοινής γνώμης και των δετικών προτύπων συμπεριφοράς, είναι μια χρήσιμη ιδέα που αξίζει να δοκιμαστεί περισσότερο.

Οργάνωση ελεύθερου χρόνου

Προκειμένου να αποτελέσει ανασχετικό παράγοντα της εγκληματικής δραστηριότητας η οργάνωση του ελεύθερου χρόνου, πρέπει να συντρέχουν ορισμένες προϋποθέ-

σεις. Αναφέρουμε μερικές ενδεικτικά:

- Να συσχετίζεται άμεσα και έντονα η οργάνωση του ελεύθερου χρόνου με δετικά, μη εγκληματικά πρότυπα και ιδεολογίες. Σε διάφορες χώρες, λ.χ. οργανώσεις και ιδρύματα, ιδιωτικά και κρατικά, δημιούργησαν κατά καιρούς κέντρα ψυχαγωγίας. Η αιτιολογία της ίδρυσής τους ήταν ότι οι ελεγχόμενοι τόποι ψυχαγωγίας δεν μεταβάλλουν ίσως τις σχεδόν εγκληματικές ροπές των ανήλικων, συντελούν, όμως, στο να κρατήσουν τα παιδιά μακριά από τους δρόμους και την απραξία. Η σχετικά βιβλιογραφία, ωστόσο, αμφισβητεί την εγκληματοπροληπτική επίδραση αυτού του δεσμού.
- Να παρέχεται δυνατότητα εκτόνωσης ή διοχέτευσης με κοινωνικά παραδεκτούς τρόπους στα αποδέματα ενέργειας και επιθετικότητας.
- Να ικανοποιούνται ορισμένες ψυχογενείς ανάγκες, όπως η ανάγκη να ανήκεις ή να αισθάνεσαι ασφαλής, ή να σε εκτιμούν κ.λπ.
- Να έχουν υπόψη τους όσοι αναλαμβάνουν το σχεδιασμό τέτοιων προγραμμάτων το ιδιαίτερο σύστημα αξιών και ενδιαφερόντων των ομάδων, των οποίων τον ελεύθερο χρόνο πρόκειται να οργανώσουν.

Πάντως, ακόμα και όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές είναι ευνόητο ότι μόνο περιορισμένα συντελεί στην πρόληψη του εγκλήματος η κατάλληλη οργάνωση του ελεύθερου χρόνου.

Μεταβολές σε κοινωνικές δομές και δεσμούς

Ίσως μια από τις διαφορές μεταξύ της κοινωνιολογικής κατεύθυνσης της παραδοσιακής εγκληματολογίας και της λεγόμενης νέας εγκληματολογίας να έγκειται στην ποσότητα των μεταβολών που απαιτούνται, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς κάθε κατεύθυνσης, για να ανασταλεί το έγκλημα.

Στη βιβλιογραφία αναφέρονται κάποιες προσπάθειες πρόληψης των εγκλημάτων συνεπείς προς τη γενική θεωρητική γραμμή, η οποία αποδίδει την εγκληματικότητα στις κοινωνικές δομές και στην υπάρχουσα δεσμική τάξη.

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, καρποφόρησε στις ΗΠΑ η ιδέα της χρησιμότητας των «Οργανώσεων του λαού», που απέβλεπαν στην κινητοποίηση των μελών μιας περιοχής για να εργαστούν με σκοπό να εξαλείψουν την ανεργία, την ασθένεια, την απογοήτευση και την κοινωνική εξαθλίωση. Πολλά, όμως, από τα προγράμματα αυτά παρέμειναν στο στάδιο των προτάσεων. Άλλες πάλι ενδιαφέρουσες σκέψεις για πρόληψη, που έδιναν τις υπάρχουσες δομές της αμερικάνικης οικονομικής ζωής, δεν μετουσιώθηκαν ποτέ σε προτάσεις· μερικές από αυτές πήραν μόνο τη μορφή παραινέσεων.

Είναι εύλογες οι δυσχέρειες που αντιμετωπίζει αυτή η μορφή της περιβαλλοντικής πρόληψης, ιδιαίτερα όταν πρόκειται να εφαρμοστεί στο επίπεδο μιας ολόκληρης κοινωνίας. Δυσχέρειες παρουσιάζονται όμως προκειμένου να εφαρμοστεί μια τέτοιου είδους πρόληψη ακόμα και στο επίπεδο ενός μόνο δεσμού, όπως π.χ. της εκπαίδευσης. Σ' αυτό το σημείο είναι σκόπιμο να αναφερθούν, σχετικά με την εκπαίδευση, τα ακόλουθα:

Μια σειρά από επιχειρήματα συνηγορούν στο ότι το σχολείο είναι ένας δεσμός που μπορεί και πρέπει να χρησιμοποιηθεί για να προσφέρει στα νεαρά άτομα δετικές και

σύννομες ταυτότητες, όπως αποδείχτηκε από έρευνες. Θα ήταν, συνεπώς, αναγκαίο κάθε σχολική περιφέρεια να προσαρμόζει τα μαθήματά της στις ειδικές γνώσεις και εμπειρίες των παιδιών της περιοχής, με αποτέλεσμα η ύλη να γίνεται ελκυστική και εύληπτη. Ακόμη, είναι ανάγκη οι γονείς των παιδιών, και ιδίως των προβληματικών, να χρησιμοποιούνται από το σχολείο άμισθα ή έμισθα σε ομάδες εργασίας μαθητών, δασκάλων και γονέων. Εξάλλου, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι το σχολείο, σαν φορέας κοινωνικοποίησης και μεταβίβασης θετικών πρότυπων συμπεριφοράς, αγγίζει όλα τα μέλη μιας κοινωνίας και μάλιστα περισσότερο από ό,τι η εκκλησία, η γειτονιά ή και η οικογένεια, σε ορισμένες περιπτώσεις. Κατά συνέπεια, θα πρέπει το παραδοσιακό σχολείο και η παρατεινόμενη υποχρεωτική εκπαίδευση να παρακινούν τα παιδιά σε συμμετοχή και να αμβλύνουν την αλλοτρίωση. Η συμμετοχή μπορεί να καλύπτει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, από την καδιέρωση φροντιστηριακών μαθημάτων σε μαθητές μικρότερων τάξεων και τον προγραμματισμό της βελτίωσης μεθόδων μάθησης και διδασκαλίας, ως την κοινοτική εξωσχολική δράση σε ομάδες αποφυγής ατυχημάτων, του περιβάλλοντος κ.λπ.

Αν τα διάφορα σφαιρικά προγράμματα πρόληψης δεν τελεσφόρησαν, δεν συνέβει το ίδιο και με άλλα. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το Σχέδιο για την Κινητοποίηση της Νεότητας, που υλοποιήθηκε στη Ν. Υόρκη. Χαρακτηριστικό αυτού του είδους της πρόληψης είναι η παροχή ευκαιριών και σύννομων μέσων προς επίτευξη σύννομων στόχων μέσα στην κοινότητα και για χάρη της κοινότητας – όπως λ.χ. επαγγελματική και σχολική προετοιμασία και κυρίως εργασία – σε νεαρά άτομα, από τα οποία συνήθως στρατολογούνται οι ανήλικοι παραβάτες.

Ωστόσο, παρόλο που το πρόγραμμα αυτό χρειάστηκε έναν υπέρογκο προϋπολογισμό, δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς την αποτελεσματικότητά του από πλευράς πρόληψης των εγκλημάτων. Τα ερωτήματα που γεννώνται σχετικά είναι πολλά:

Μήπως η πρόληψη που αγγίζει τις κοινωνικές δομές αποκτά πολιτική χροιά, ώστε οι ριζοσπάστες εγκληματολόγοι με τα δικά τους κριτήρια να την κρίνουν αποδοτική, ενώ οι συντηρητικότεροι να την βρίσκουν μη αποδοτική; Μήπως η πρόληψη των εγκλημάτων πραγματικά δεν πέτυχε βραχυχρόνια, γιατί μεταβλήθηκε σε μακροχρόνιο στόχο, ενώ παράλληλα καταβλήθηκαν προσπάθειες να κινητοποιηθούν οι κάτοικοι της περιοχής για συμμετοχή στην πολιτική ζωή και στην διεκδίκηση των ατομικών τους δικαιωμάτων; Μήπως, τέλος, οι δυσχέρειες αξιολόγησης ενός τέτοιου προγράμματος είναι συνάρτηση μιας εγγενούς αδυναμίας αξιολόγησης παρόμοιων σφαιρικών προγραμμάτων πρόληψης της εγκληματικότητας;

Τα ερωτήματα αυτά μένουν αναπάντητα. Ίσως μάλιστα, να γίνονται ακόμα πιο επιτακτικά αν συνυπολογίσει κανείς την αποτυχία που είχε μια προσπάθεια του Συμβουλίου της Ευρώπης να συλλέξει πληροφορίες με σκοπό να αξιολογήσει προγράμματα πρόληψης νεανικής παραβατικής συμπεριφοράς στον ευρωπαϊκό χώρο.

Αποδυνάμωση αρνητικού περιβάλλοντος και εγκληματικών πρότυπων

Δεν είναι δυσερμηνευτο το γεγονός ότι λίγες προσπάθειες έχουν καταβληθεί ως τώρα για να εξαλειφθούν παράγοντες που άμεσα οδηγούν σε εγκληματική συμπεριφορά, όπως είναι το οργανωμένο έγκλημα και γενικά τα εγκληματικά πρότυπα.

Θα μπορούσε, φυσικά, κανείς να διανοηθεί ένα σχέδιο αποδυνάμωσης εγκληματι-

κών πρότυπων που θα αποσκοπούσε στο να πλήξει την εστία μόλυνσης, να μειώσει με άλλα λόγια τα αρνητικά πρότυπα και τις πιέσεις για εγκληματική συμμόρφωση που προέρχονται από τα εγκληματικά κυκλώματα. Μ' αυτόν τον τρόπο, θα υπερτερούσαν, τα μη εγκληματικά πρότυπα και δεν θα ήταν δυνατή η διαδικασία μάθησης της εγκληματικής συμπεριφοράς.

Παρόλο που μια τέτοια στρατηγική φαίνεται εύλογη, προσκρούει σε ανυπέρβλητα εμπόδια όπως π.χ. στο ότι παρατηρείται σε ορισμένες χώρες, μια «συμβιωτική» σχέση ανάμεσα στον κατεστημένο και νομοταγή επιχειρηματικό και πολιτικό κόσμο αφενός και στον κόσμο του εγκλήματος αφετέρου.

Ας σημειωθεί, πάντως, ότι η διαπίστωση αυτή δεν υποδηλώνει μόνο πόσο δύσκολη είναι η μορφή αυτή πρόληψης, η οποία, κτυπώντας το κακό στη ρίζα του, αποσκοπεί στην αναχαίτηση της προσχώρησης νέων σε εγκληματικές σταδιοδρομίες. Ταυτόχρονα, επισημαίνει και πόσο απρόσφορη είναι η πρόληψη που εντοπίζεται στα επιφανειακά συμπτώματα και ειδικότερα η ατομική ποινική πρόληψη.

Πληροφόρηση κοινού: ενδεχόμενων θυμάτων και δραστών

Με την ανάπτυξη της θυματολογίας και της θεωρίας της μαζικής επικοινωνίας, είναι επόμενο να διανοίγονται νέοι ορίζοντες στην πρόληψη των εγκλημάτων.

Είναι φανερό ότι εγκλήματα είναι δυνατό να αποτραπούν αν το μελλοντικό ενδεχόμενο θύμα λάβει τα μέτρα του ή ακόμα περισσότερο, αν δεν προκαλέσει τον μελλοντικό ενδεχόμενο δράστη. Έχει και εμπειρικά καταδειχτεί ότι υπάρχουν πολλά κατά κάποιο τρόπο «εκούσια» θύματα. Απόρροια αυτού είναι η δυνατότητα κατάρτισης, σε ορισμένες περιπτώσεις, προγραμμάτων ψυχοθεραπευτικών και σε άλλες, πληροφοριακών με εγκληματο-προληπτικά αποτελέσματα.

Ενδεικτικά αναφέρονται εδώ ορισμένες προσπάθειες ευαισθητοποίησης του κοινού, που πραγματοποιήθηκαν από το Εθνικό Ινστιτούτο Εφαρμογής του Δικαίου και Ποινικής Δικαιοσύνης των ΗΠΑ το οποίο κυκλοφόρησε ενημερωτικά φυλλάδια που πληροφορούσαν το κοινό για την αποτροπή των διαρρήξεων και των ληστειών. Ανάμεσα στα θέματα που διγόνται, είναι η σήμανση από τους κάτοχους των περιουσιακών τους στοιχείων, η εκπαίδευση των ιδιοκτητών και των ενοίκων των κατοικιών και άλλα παρόμοια. Επιπλέον, περιγράφεται η χαρακτηριστική εικόνα της ληστείας, του δράστη, του θύματος, του τόπου τέλεσης του εγκλήματος κ.λπ.

Εκτός από τις εξωποινικές προληπτικές δυνατότητες που εκπνέουν από τη θυματολογία, στο τμήμα αυτό θα είχαν θέση, κατά τη γνώμη μας, και εκείνες που απορρέουν: α) από μια λειτουργική θεώρηση του εγκλήματος και β) από μια ενιαία θεώρηση του εγκληματία και του μη εγκληματία.

Η αποδοχή της λειτουργικότητας του εγκλήματος, με την έννοια της δημιουργίας μιας κοινωνικής συνεκτικότητας, που προκαλείται και καλλιεργείται από την απειλή που προέρχεται από τους εγκληματίες, οδηγεί σε μια άλλη δυνατότητα πρόληψης: αυτή που πηγάζει από την κινητοποίηση των πολιτών και τη σύμπληξη ομάδων επαγρύπνησης που στοχεύουν στην αποφυγή των εγκλημάτων.

Από την άλλη πλευρά, η σύγχρονη τάση πολλών εγκληματολόγων να μην αναζητούν τις ιδιομορφίες του εγκληματία, αλλά μάλλον τις ομοιότητες του με το νομοταγή πολι-

τη, υποδηλώνει αντίστοιχα τη δυνατότητα χρησιμοποίησης γενικών ενημερωτικών προγραμμάτων.

Επομένως, γενικά πληροφοριακά προγράμματα γύρω από την αποτροπή των εγκλημάτων θα μπορούσαν κατά την άπουη αυτή να αποδώσουν, στην περίπτωση που θα διοχετεύονταν στο κοινό, μέσα από ειδικά ενημερωτικά μαθήματα. Εδώ, όμως, θα πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή η «μαζική θεραπεία» δεν είναι χωρίς μειονεκτήματα. Γι' αυτό, είναι αναγκαίο τα σχετικά προγράμματα να είναι σχεδιασμένα με περίσκεψη και σύνεση, ώστε να αποφεύγεται η πληροφόρηση των εγκληματιών με τις τυπικές αντιδράσεις των θυμάτων σ' αυτές με αποτελεσματικές μεθόδους τέλεσης εγκλημάτων!

Πάντως, πρέπει να τονιστεί ότι έχει και πειραματικά αποδεχθεί πως η ενημέρωση και η κοινωνική διαπαιδαγώγηση του κοινού αποδίδει. Για παράδειγμα, το αδίκημα της φοροδιαφυγής φαίνεται ότι είναι δυνατό να μειωθεί με μια επικοινωνιακή διαδικασία μεταξύ διοίκησης και φορολογούμενων. Αντίθετα, τα εκφοβιστικά μηνύματα που προέρχονται από την απειλή των ποινικών κυρώσεων δεν φαίνεται να είναι τόσο αποτελεσματικά.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η πρόληψη των εγκλημάτων είναι μία πολύπλοκη και πολυέξοδη διαδικασία. Στις σελίδες που προηγήθηκαν περιγράφηκαν ορισμένες μόνο μορφές πρόληψης. Η επιλογή τους έγινε με κριτήριο κυρίως το αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθυνόμαστε. Από όσα πάντως προηγήθηκαν γίνεται φανερό ότι η πρόληψη χρειάζεται εκτός από κάποια κονδύλια – ας τονισθεί στο σημείο αυτό οικονομικό κόστος δημιουργεί και η καταστολή, και μάλιστα αυτή έχει και βαρύτερο κοινωνικό κόστος – και άτομα. Άτομα με επινοητικότητα, με ενημέρωση στον τομέα αυτό και κυρίως με διάθεση εργασίας και δυνατότητας εφαρμογής σε μικροκλίμακα (λ.χ. σε επίπεδο μιας γειτονιάς ή μιας υπηρεσίας) δοκιμαστικών προληπτικών προγραμμάτων, που σταδιακά, εφόσον αποδεικνύεται ότι αποδίδουν, μπορεί να γενικεύονται.
